

Kääntäminen ja teknologia Näkökulmia Heideggerin filosofiasta

Ritva Hartama-Heinonen
Helsingin yliopisto

Abstract

We should not underestimate philosophical ideas, since they can help us to analyze and understand what is going on in the surrounding world and when necessary, even to control this development and its mechanisms. This is what is proposed in the present article, which draws on Martin Heidegger's (1889–1976) philosophical thinking, and applies some of his views to the field of translating. Special attention is paid, on the one hand, to his views of modern technology and its powerful status and impact, and on the other, to his dichotomy of calculative and meditative thinking. These Heideggerian conceptions are then discussed from the point of view of translation in order to show their relevance and applicability. Technology is, in Heidegger's view, both a threat and an opportunity as well as something that can both enslave and be a necessity. But the solution which Heidegger proposes is somewhat surprising, since he advocates an attitude that consists of simultaneously saying "yes" and "no" to technology. Central to this attitude is the concept of letting be, or releasement (*Gelassenheit*), which embraces an open, waiting, and receptive approach to that the sense of which still remains hidden to us. Here, this "yes"-and-"no"-attitude means that we take, or receive, a Heideggerian time out.

Keywords: translating, translation, technology, threats, Martin Heidegger, calculative thinking, meditative thinking, releasement, *Gelassenheit*

Avainsanat: kääntäminen, käänös, teknologia, uhat, Martin Heidegger, laskeva ajattelu, mieltiskelevä ajattelu, silleen jättäminen, *Gelassenheit*

1 Johdanto: Kehitys kehittyy

Kääntämistä opettavalle on mielestäni paitsi luonnollista, myös olennaista seurata sitä, miten käänösala kehittyy niin kansallisesti kuin kansainvälisesti ja mitä kääntämistä koskevissa keskusteluissa otetaan esille – on siis tarpeellista seurata muutakin kuin vain kääntämisen tutkimuksen kehittymistä.¹ Kuten tiedetään, viime vuodet ovat tarjonneet maassamme odottamattoman paljon seurattavaa; kyse on tietysti käänösalan huomattavasti pidemmistä kehityskaarista, eikä vain yhden kääntämisen genren, av-kääntämisen, jonkinasteisesta kriisiytymisestä.

¹ Tällainen seuraaminen ja sitten tiedon välittäminen opetuksen yhteydessä ei ehkä kuitenkaan ole näin itsestään selvää. Esimerkiksi av-kaantajat.fi-sivustolta luettavissa olevasta, keväällä 2011 tehdystä selvityksestä käy ilmi, että opiskelijoilla on selkeä tarve saada opintojensa aikana nykyistä laajempi käsitys työelämästä ja sen todellisuudesta (Av-kääntäjät 2013). Ks. myös selvityksestä tehty lyhennelmä "Av-kääntäjien kysely opiskelijoille" *Kääntäjä – Översättaren* -lehden numerossa 1/2012.

Joka on tilanteen tasalla pysyäkseen seurannut nimenomaisesti Suomen kontekstissa keskeisiä käänösalan ammattilehtiä *Kääntäjää* ja *Kajawaa*, on saattanut huomata sen minkä minäkin, nimittäin että kääntämisen käytännön puolella tunnutaan tehtävän jatkuva SWOT-analyysia. Uhkien (*threats*) osa nelikentästä on viime vuosina toistuvasti noussut näiden lehtien artikkeleissa, katsauksissa tai seminaariraporteissa tarkastelun kohteeksi, kun taas vahvuudet (*strengths*), heikkoudet (*weaknesses*) ja mahdollisuudet (*opportunities*) ovat kuin taka-alalle pyyhkäistyjä, vaikka ne ovat saman ilmiön eri puolia ja ilmentymiä sekä kulloisenkin kehitysvaiheen tulkintamahdollisuuksia.

Tarjotakseni hieman laajemman johdannon artikkeliini, joka perustuu Martin Heideggerin (1889–1976) muutamaa filosofiseen näkemykseen ja niiden soveltamiseen kääntämiseen, otan ensin luvussa 2 esiin sen, millaisia seikkoja olen viime aikoina huomannut tulkitun mainituissa kahdessa lehdessä negatiiviseksi kehitykseksi ja uhkiksi. Uhkista ei nimittäin ole pitkä matka vaaratekijöihin: luvussa 3 tarkastelenkin Heideggerilta valitsemistani näkemyksistä ensimmäistä, vaaran käsitettä ja hänen vastaustaan vaaroihin suhtautumiseen. Luvut 2 ja 3 siis taustoittavat artikkeliani ja sen varsinaista tavoitetta, jota käsitelen luvuissa 4–7: sitä, millaisia näkökulmia ja tulkintoja Martin Heideggerin tekniikkaa ja valtaa sekä tekniikkaa vaarana ja mahdollisuutena koskevat filosofiset ajatukset ja käsitteet voivat tuoda paitsi kääntämisen, myös kääntämisen ja teknologian yhdistelmän tarkasteluun.

Tämä artikkelini on kolmiosaiseksi tarkoitettun Heidegger-artikkelisarjan toinen julkaisu. Julkaisuista ensimmäinen (Hartama-Heinonen 2013a) tarjoaa MikaEL-artikkeliani huomattavasti kattavamman katsauksen Heideggerin, kääntämisen ja käänöstutkimuksen suhteeseen; kolmannen aihepiiristä olen pitänyt esitelmän (Hartama-Heinonen 2013b).

2 Uhka, murros, muutos ja tulevaisuus

SWOT-pohdinnoissa heikkouksien ja uhkien raja on sumea, ja eri näkökantojen sijoittelu nelikenttiin on viime kädessä luokittelijan silmässä ja tulkinnassa. Seuraavaan pieneen katsaukseen valikoimiani lehtiä *Kääntäjää* ja *Kajawaa* lukiessani huomasin, että joskus on vaikeaa päätellä, mikä on syytä ja mikä seurausta ja mikä taas noidankehää, mutta ainakin seuraavat seikat, uhat, ovat saaneet huomiota:

- kääntäjiin ja käänösalaan liitetyt **ikuisuusuhat**, kuten alalla toimivien asiantuntijuuden aliarvostus sekä kääntäjien vähäinen näkyvyys ja alipalkkaus (*Kääntäjä* 2012d; *Kajawa* 2013), josta osana on se, mitä kääntäjän työhön oikeastaan kuuluu ja mistä kaikesta tehdystä palkkion tulisi olla korvausta (*Kajawa* 2012c)
- **alan toimintatapojen kiihtymistään kiihtyvät muutokset**, ts. mikä on kääntäjän paikka ja tehtävä ”ravintoketjussa”: keskeisiä seikkoja ovat freelancereiden määrän kasvu ja pakkoyrittäjäisyys (*Kääntäjä* 2011, 2013) sekä freelancereiden tilanteen yleinen heikentyminen (*Kajawa* 2013), samoin työolosuhteiden heikentyminen ylipäättään ja kiristytvä työtahti (*Kajawa* 2012a, 2013), projektien ketjutus, hierarkiat ja kilpailutus (*Kääntäjä* 2012b; *Kajawa* 2012b, 2013) sekä usein ilman eksplisiittistä mainintaa jäävät suuret taustatekijät ulkoistaminen ja globalisaatio. Näistä seikoista

on lyhyt matka erilaisten muutosten vähemmän toivottuihin, mutta väistämättömiin seurauksiin, siis tarkan työn vähenemiseen. Tämän vuoksi keskustelussa on otettu esiin

- **erilaiset laatukysymykset** eli oikeastaan laatu–hinta–toimitusnopeus-kolmikön eri painotukset: käänöslaadun vähäinen arvostus ja erityisesti viimeaikainen laadun heikkeneminen (*Kääntäjä* 2012b) keskusteluttavat, samoin kysymys, onko laatu ihmisestä kiinni ja mitä laatua koneet tuottavat (*Kääntäjä* 2011); on pohdittu myös hinnan ja laadun suhdetta: tarkoittaako vähäinen hinta vähäistä laatua ja voiko laadulla nykyoloissa enää edes kilpailla (*Kajawa* 2012b, 2012c, 2013)
- **työympäristön teknistyminen – niin hyvässä kuin pahassa:** tähän kuuluvat käänöstyökalut ja konekäännökset (*Kääntäjä* 2011, 2012a)
- **muiden kuin ammattikäntäjien tekemän käänöstyön lisääntyminen:** tähän liittyvistä vastakkainasetteluista on huomioitu ensimmäisenä *ihmiskääntäminen* ja vastaavasti *konekääntäminen*, toisena *ammattikäntäminen* ja vastaavasti *ei-ammattikäntäminen* (esimerkki maallikoiden käänöstoiminnasta on *crowdsourcing* 'talkoistus', 'joukkoistus') ja kolmantena *kääntäminen* ja vastaavasti kaikkinaisen *ei-kääntämisenä* pidetty toiminta (*Kääntäjä* 2012c; ammattimaisesta kääntämisestä ja luonnollisesta kääntämisestä ks. myös Koskinen 2013: 16–19).

Se mikä ammattilehtiartikkeleiden mukaan tiivistetysti on pelottavaa ja uhkaavaa, on

- **käänösalan rakennemuutokset ja alan tulevaisuus** (*Kääntäjä* 2011, 2012b; *Kajawa* 2012b, 2013); tässä yhtenä uhkatekijänä ovat olleet ja ovat edelleenkin tekniikan tuomat muutokset.

Käänösälällä ollaan kaikki samassa veneessä – tai suossa –, ennemmin tai myöhemmin. Kersti Juva toteaa eräässä haastattelussa (Mattila 2012) käntäjien ja suomentajien olevan päätymässä ”[I]iki hulluuteen tai perikatoon” ja jatkaa: ”Tähän kohtaan tulee nyyhkimistä, voivottelua ja epätoivoista valitusta. Valtaosa av-alan käntäjistä irtisautui, kun heidät ulkoistettiin ratkaisevasti huonommille työehdoille. Meidät kaunokirjallisuuden suomentajat puolestaan pakotettiin yrittäjiksi jo vuosia sitten.”

Olisi kuitenkin totuudenvastaista todeta, että **vain** käänösala on vaikeuksissa ja että **vain** käntäjän asema on muuttunut ahdinkoiseksi. Edellä kerrotulle löytyy rinnakkais-tapauksia varmaan kaikilta aloilta, sillä enää ei ole saavutettuja etuja. Esimerkiksi muuan palkittu yliopistonlehtori toteaa *Acatiimi*-lehden haastattelussa (Sintonen 2013: 24) seuraavasti: ”Opetuspainotteisissa tehtävissä – – tutkimus ’revitään selkänahasta’ iltaisin, viikonloppuisin ja kesäisin. – – Näistä rakenteista pitäisi tietysti urputtaa enemmän, mutta itse en valita. Jos on tullut tänne töihin, on tämän tiennyt. Luova työ ei mahdu virka-aikaan.” Kuin muistutukseksi kaikille työn tehostamisvaatimuskurimukseen joutuneille saman ammattilehden lopussa (s. 45) on Ylemmät toimihenkilöt YTN:n *8 tuntia*-kampanjan mainos, jossa kehoitetaan nollatoleranssiin ja olemaan alistumatta loputtomaan työpäivään ja palkattoman ylityön ja siten harmaan talouden edistämiseen (ks. www.8tuntia.fi).

3 Vaara – pelastuksen mahdollisuus

Saksalainen filosofi Martin Heidegger on tuotannossaan käsitellyt sellaisia aloja kuin fenomenologia, eksistentialismi ja hermeneutiikka ja keskittynyt erityisesti kielen, taitteen ja tekniikan kysymyksiin. Hänelle perusluonteisia teemoja ovat esimerkiksi oleminen, totuus, kysyminen ja ajattelu, jotka kaikki löytävät paikkansa myös hänen modernia teknologiaa ja sen valtaa koskevissa näkemyksissään. Heideggerin teos *Die Technik und die Kehre* (1962) ilmestyi suomeksi vuonna 2007 *Tekniikka ja käänne*-nimisenä. Se koostuu kahdesta tekniikan filosofiaa käsittelevästä kirjoituksesta, ”Tekniikan kysyminen” ja ”Käänne”. Tässä teoksessa Heidegger (2007: 33, 40, 51) viittaa toistuvasti kokonaisfilosofialleen keskeisen saksalaisen runoilijan Friedrich Hölderlinin (1770–1843) erääseen runosäkeeseen, joka on suomennoksessa saanut muodokseen

”Mutta missä on vaara,
kasvaa myös pelastus”

Heidegger tuntuu näillä sanoin muistuttavan meitä siitä, että heikkoudet ovat taottavissa vahvuuksiksi ja uhat muunnettavissa mahdollisuuksiksi ja uuden aluksi, sillä vaaran käsitteeseen sisältyy pelastus. ”Pelastuksen mahdollinen ilmaantuminen” (mts. 38) on siinä jo kasvamassa, ja mitä lähempänä olemme vaaraa, ”sitä kirkkaammiksi selkenevät pelastuksen tiet” (mts. 42).

Millaisia pelastuksen teitä enteilevät käännösalan **vaarat vaaroina** ja olemisen vaiheena ja olemisen säilymisenä – käänteenä säilymiseen (Heidegger 2007: 50–52)? Miten tilannetta on tulkittu? Ensinnäkin on havaittavissa joustavuutta vaativia ääniä, ainakin vuoden 2012 kansainvälisen kääntäjienpäivän tilaisuudesta kertovan artikkelin (*Kajawa* 2012b) perusteella. On mukauduttava aikaan ja sen tuomiin muutoksiin, kuten uusiin laatonäkemyksiin: kustannustehokkuus on osa hyvää käännöslaatua, eikä aina tarvitse pyrkiä hiottuun lopputulokseen, sillä kakkoslaadullekin (joka kylläkin tunnetaan myös nimellä *sekunda*) on tarvitsijansa; laadun voi räätälöidä myös asiakaskohtaisesti.²

Kääntäjistä varmastikin vain harva hyväksyy sen, millaisen tulkinnan ja toimintaperiaatteellisen vastineen klassinen *citius altius fortius* on alalla saanut: *entistäkin nopeammin, entistäkin edullisemmin ja jonkinlaatuisesti*. Kääntäjäkin on palkkansa ansainnut, ja palkan perässä, ammattiyhpeydestä, moni onkin vaihtanut alaa.

4 Heidegger, tekniikka ja kääntäminen

Useaan edistysaskeleeseen, mutta myös uhkaan ovat alallamme olleet viime kädessä vaikuttamassa erilaiset tekniikan ja teknologian muutokset (tekniikan voi tässä ymmärtää paitsi suppean teknisenä, myös laajasti, yleisenä toimintatapana). Moni saattaa muistaa ajan, jolloin tietotekniikka teki vasta tuloaan ja levykkeellä toimitetusta käännöksestä sai lisäpalkkion. Nyt sähköinen toiminta on itsestäänselvyys, ja kääntäjä

² Voi miettiä, mistä pajasta ja tuotantoketjusta käännökset jo nykyisin tulevat, kun eräs tilaajan edustaja totesi minulle saavansa käännöksiä, joiden ääressä ei voi olla kuin ymmällään, sillä niitä ei tunnu tehneen sen enempää ihminen kuin kone. Myös kääntäjä pohtii työssään laatu- ja arvostuskysymyksiä, kuten Raila Hekkanen (ks. *Kääntäjä* 2012b).

itse asiassa joutuu maksamaan siitä, että saa käyttöönsä käännosmuistin, sillä palkkion saa vain kaikesta uudesta käännetystä. Muisti totta kai edistää käännosratkaisujen yhtenäisyyttä, ja hyvä monistuu, mutta niin voi monistua huonokin.³ Mitä apua filosofiasta voisi saada käännoistyön murrosten kartoitukseen, luonnollisen asenteen ja toimintatavan löytämiseen sekä mielenrauhansa säilyttämiseen?

Ensi lukemalta saattaa olla vaikea ymmärtää, miksi tarjoan avuksi filosofiaa: mitä filosofialla **ylipäättään** on annettavaa kääntämisen kysymyksiin, edustavathan filosofiset näkökulmat tätä nykyä lähinnä käännoistutkimuksen vastavirtaa. Esimerkiksi Mary Snell-Hornby toteaa kääntämisen tutkimuksen käännteitä valottavassa teoksessaan *The Turns of Translation Studies* (2006) tieteenalamme kehityksestä, että kun takana olivat ensin pitkä filosofoinnin ja teoretisoinnin aika ja sitten lingvististen näkökulmien vuosikymmenet, painopiste siirtyi vihdoinkin 1990-luvulla tapaustutkimuksiin ja empiirisiin tarkastelutapoihin (mts. 115). Tilanne ei ole kuitenkaan näin yksiselitteinen. Lawrence Venuti (2013: 9) mukaan käännoistutkimukseen 50 viime vuoden aikana vaikuttaneet teoreettiset tarkastelut ovat tulleet mm. kielitieteestä ja **filosofiasta** sekä kirjallisuuden- ja kulttuurintutkimuksesta, pääosin siis käännoistieteen ulkopuolelta. Venuti (2013: 8–9) kommentoi toisaalta teorian ja käytännön suhdetta tutkimuksessa ja toisaalta James S. Holmesin vuonna 1972 esittelemää käännoistutkimuksen jo klassiseksi muodostunutta kolmijakoa, joka ei hänen mielestään ota riittävästi huomioon (**empiirisenkin**) tutkimuksen luontaista **teoriavetoisuutta** ja sitä, että aineiston analyysin pohjana voivat olla eri teoriat. Yves Gambier (2007: 73) taas kiinnittää av-käännoistutkimuksen kysymyksiä pohtiessaan huomiota siihen ristiriitaisuuteen, että tutkimuksessa painotetaan edelleenkin kieltä (**verbaalisuutta**) eikä muita semioottisia resursseja, mikä johtuu hänen mielestään osin siitä, että tutkijat ovat koulutukseltaan useimmiten kielen- tai kirjallisuudentutkijoita.

Vaikka nykykäännoistiede – Snell-Hornbyn kuvailemalta historialliselta pohjalta ponnistaessaan – tuskin voi kokea mitään **filosofista käännettä**, filosofisia näkemyksiä ei tule kuitenkaan väheksyä, sillä niissä on usein yleistettävissä olevia havaintoja ja lisäksi sellaista inhimillistä ajattomuutta, joista asioita ennakkoluulottomasti tarkasteleva saa mieltä avartavaa apua ja välineitä ympärillään tapahtuvan ymmärtämiseen ja hallintaan.

Saattaa kuitenkin olla vaikeampaa käsittää, mitä Martin Heideggerin esittämällä tekniikan käyttöönoton vaikutuksia ja tekniikkaan suhtautumista koskevilla filosofisilla pohdintoilla on annettavaa nimenomaan kääntäjän työn ja teknologian kysymyksiin, niin kaukaisilta nämä alueet vaikuttavat olevan toisiinsa nähden. Lisäksi elämme jo 2010-lukua, ja Heideggerin teokset, joihin artikkelini perustuu, ovat 50–60 vuoden takaa ja vaikutteet sitäkin kauempaa. Heidegger tarjoaa tekniikan osalta kuitenkin selkeän lähtökohdan, sillä hän (2007: 8) lupaa *Tekniikan kysyminen* -esseessään, että juuri tekniikkaa kysymällä on mahdollista luoda vapaa suhde tekniikkaan.

³ Tässä yhteydessä kannattaa mainita Anthony Pymin (2010: 131–134) esille ottamat huomiot lokalisoinnista ja teknologiasta. Näistä huomioista yksi liittyy juuri käännosmuistien omistajuudesta johtuviin seikoihin, kuten siihen, että kääntäjillä ei ole liiemmin kiinnostusta korjata toimeksiantajan muistitietokannasta saamiaan virheellisiä osumia, lisäksi yritykset antavat usein ohjeen olla tekemättä muutoksia, silloinkin kun käännois menee todella väärin, eikä kääntäjä myöskään saa palkkiota tällaisista selvistä osumista.

Heidegger (mts. 9, 10 ja 16) viittaa ensin tekniikan käsitteen perinteiseen kahtiajakoon ja antropologis-instrumentaaliseen määrittelyyn, joiden hän katsoo pätevän myös nykytekniikkaan: tekniikan voi käsittää **ihmistoiminnaksi**, mutta myös tarkoituksen saavuttamisen **keinoksi** ja välineeksi. Tällainen määritelmä tekee kääntämisestäkin tekniikkalajin: se on ainakin vielä pääosin ihmistoimintaa, ja konekääntäminenkin vaatii ihmisen panosta. Kääntäminen on myös viestinnän edistämisen keino, ja käännösstrategiat ovat nekin tavoitteen saavuttamista varten syntyneitä taktiikkoja; niitä onkin nimetty paitsi käännösvaihdoksiksi, menetelmiksi, periaatteiksi ja proseduureiksi, myös käännöstekniikoiksi (ks. esim. Palumbo 2009, s.v. *shift, translation strategy, translation technique*; Gambier 2010). Heideggerin (2007: 10) mukaan kaikki on nykyihmisestä hyvin niin kauan kuin ”tekniikka on keinona sopivalla tavalla käsillä” ja saadaan toivotusti hallintaan ja hallituksi.

Heideggerille (mts. 16, 18) tekniikka on kuitenkin muuta kuin vain toimintaa tai keino: se on ensisijaisesti ”**paljastumisen tapa**”. Tekniikan olemukseen – johon Heidegger hakee vastausta tekniikan kysymisellään – kuuluu nimittäin esiintuominen, paljastaminen ja siten totuus (*aletheia*), ’virheetön käsitys’ (mts. 15). Tämä on kääntämisen yhteydessä ymmärrettävissä esimerkiksi näin (vrt. Hartama-Heinonen 2013a): kääntäjä hakee alkutekstistä sitä, mikä on siihen kohdekielisen lukijan kannalta kätkeytyneenä ja vielä paljastumatta, siis totuutta. Näin toimiessaan kääntäjä käyttää tekniikkaa (niin abstraktisti kuin konkreettisesti, ts. erilaisia mentaalisia strategioita ja erilaisia teknisiä apuvälineitä) ja siten paljastaa samalla jotakin kätkeytyntä niin kohteensa kuin käyttämänsä tekniikan olemuksesta. Tätä väitettä selventäneen Vesa Jaaksin näkemys, joka on peräisin ”Tekniikka ja olemisen paluu: suomentajan johdanto” -kirjoituksesta vuodelta 1994: ”Heidegger ymmärtää tekniikan Aristoteleen sille antamassa merkityksessä: tuoda esiin se, mikä ei tuo itse itseään esiin. Tämän määritelmän kautta tekniikka asetuu luonnon rinnalle toisena mahdollisena tapana tuoda esiin tai paljastaa se, mikä on. Peittoon jäänyt, mikä ei ole tuonut itseään esiin, voi olla mikä hyvänsä esine tai tavara, jonka ihminen tekee ja joka ei voi olla olemassa ilman ihmistä.”

Kääntäjän ja totuuden suhde osoittautuu mielestäni erityiseksi sen vuoksi, että totuus on Heideggerin(kin) mielestä ihmisestä riippumaton. Totuus ei siis ole vallassamme, vaan päinvastoin: ”ihmisolemus on jättäytynyt totuudelle, koska totuus tarvitsee ihmistä” (Heidegger 2005: 53, vrt. 2007: 37: ”ihminen on omittu totuuden tapahtumalle”). Näin kääntäjäkin on totuuden vallassa.

Kääntäjän (ihmisen) asema on heideggerilaisessa valossa muutenkin erityinen. Ensinnäkin, ja toisin kuin ehkä päättelisi, ihminen ei ole teknistyneessäkään maailmassa valjastettu tekniikan osaksi ja sitä palvelemaan määrätty, kuin jokin epäitsenäinen kone, eikä hän myöskään ole osa hyödynnettävää varantoa, kuten luonto on. Tekniikkaa käyttäessään kääntäjäkin toteuttaa omaa tehtävänsä ja tekee sitä, mihin hänet on määrätty eli ottaa osaa sen todellisuuden paljastamiseen, joka on kätkeytyneenä. (Heidegger 2007: 20–22.) Toiseksi kääntäjä saa uuden aseman, kun katsoo, millaisen tulkinnan Heidegger antaa Aristoteleen kausaalisuus-käsitteelle tekniikan keino-aspektia, instrumentaalisuutta, pohtiessaan.

Aristoteleen käsityksen mukaan syitä on neljä. Aineellinen syy (*causa materialis*) on materiaali, josta jotain tehdään. Muodollinen syy (*causa formalis*) on muoto, johon ma-

teriaali siirtyy. Finaalinen syy (*causa finalis*) kertoo tarkoituksen, joka puolestaan määrittää valmisteiden materiaalin ja muodon. Vaikuttava syy (*causa efficiens*) tuottaa valmisteiden, on tekijä. Tätä neljän syyn ryvästä on jo aiemmin sovellettu kääntämiseen, mm. Anthony Pym (1998: 148–159) ja Andrew Chesterman (2002: 149–150) analysoidessaan kääntämisen kausaalista luonnetta. Chestermanin (ja osin myös Pymin) mukaan aineellinen syy muodostuu siitä, mistä käänнос luodaan: alkutekstistä, tietokoneesta ja kohdekielestä; muodollinen syy käsittää normit ja kohdekielen käänносkäsitäksen; vaikuttava syy on lähinnä kognitiivista: kääntäjä kokonaisuudessaan, niin mieleltään kuin ruumiltaan, ja hänen normiasenteensa sekä myös asiakas; finaalinen syy on käännosksen *skopos*, tarkoitus.

Millaisen tulkinnan Heidegger puolestaan esittää? Valaistessaan Aristoteleen syykäsitästä hän (2007: 11–15) käyttää esimerkkinään hopeamaljaa, jonka ”olemiseen esillä valmiina käytettäväksi” ovat myötäsuyllisiä hopea (*hyle*), maljamaisuus (*eidos*) ja uhriastiaksi määrittäminen (*telos* ’päättävä’, ’lopullistava’, ei siis ’tarkoitus, tavoite’). Heidegger ottaa nelijaon siis Aristoteleelta ja katsoo neljän syyn kuuluvan yhteen **syylisyyden tapoina**, tapoina tuoda jotain näkyviin. Neljäs myötäsuyllinen on Heideggerin mukaan hopeaseppä, mutta ei tekijänä, niin kuin edellisessä kappaleessa esitettiin, vaan **esiintuojana**: ”Hopeaseppä harkitsee ja kokoaa mainitut kolme syylisyyden tapaa yhteen. – – uhrimalja ottaa ja pitää hänessä esiintuomisensa ja riippumattomuutensa ensimmäisen lähdon. Kolme edellä mainittua syylisyyden tapaa kiittävät hopeaseppän harkintaa siitä, että ne tulevat esille ja siitä, miten ne tulevat esille ja mukaan uhrimaljan esiintuomiseen.” Tämä Heideggerin tulkinta nostaa kääntäjänkin tärkeään asemaan, ei vain yhtenä syynä (vrt. Chesterman yllä), vaan **kaiken** kokoajana. Kun Heidegger lisäksi tulkitsee kaikki neljä syytä **aiheuttamisen tavoiksi**, jotka yhdessä ”kisailevat siis esiintuomisessa” ja ”antavat sen, mikä vielä ei ole läsnä, tulla läsnäolemiseen”, voimme katsoa löytäneemme samalla kääntämislle ja käännosksen synnylle toisenlaisen, heideggerilaisen määritelmän: antaa sen, mikä ei ole vielä läsnä, tulla läsnäolevaksi.

5 Heideggerilainen ajattelun kahtiajako: laskeva ajattelu ja mietiskelevä ajattelu

Heideggerin tekniikka-näkemyks on edellä esittelemääni huomattavasti monisuyisempi ja lisäksi metaforisestii tulkittavissa. Se ei ole siis pelkästään teknologistumiskritiikkiä, vaan paljon laajempi ja syvällisempi, yleinen kannanotto ihmisen asemaan, tehtävään ja toimintaan maailmassa. Käännossteoreettisestii kiintoisa on Heideggerin pitkäaikaiseen tekniikka-kiinnostukseen liittyvä ehdotus ajattelun lajeista. Se sisältyy puheeseen, jonka Heidegger piti vuonna 1955 saksalaisen säveltäjän Conradin Kreutzerin (1780–1849) syntymän 175-vuotismuistojuhlissa. Puhe on julkaistu teoksessa *Gelassenheit* (Verlag Günther Neske, Stuttgart 1959), joka suomennoksena on saanut nimen *Silleen jättäminen* (2005); myös puheen nimi on ”Silleen jättäminen” (mts. 11–25). Puheessaan Heidegger käsitteli maailman muuttumista, atomiaikaa ja teknistymistä ylipäättään, samoin ihmisten juurettomuutta ja sitä, miten ihmiset, ajattelemaan määrättyt, pakenevat aitoa ajattelemistä – ei siis mitään kääntämistä suoranaisestii käsittelevää. Puhe vaikuttaa liittyvän kiinteästi sodanjälkeiseen aikaan ja tietystii Saksan oloihin, mutta atomiuhat ovat yhtä lailla tätä päivää, eikä ihminenikään ole muuttunut, ja juuri ihmisestii on Kreutzermuistopuheessa kyse.

Puheessaan Heidegger (2005: 14–15) ottaa esille sen, että vaikka ihminen on luotu ajattelemaan, nykyihmiselle on ominaista ajattelemattomuus eli ajattelun kesannolle jättäminen, niin että ilmiöihin sisältyvä mieli ja salaisuus jää avaamatta. Kyllä ihmiset ajattelevat, Heidegger (mp.) myöntää, varmaan enemmän kuin koskaan ennen. Heidän ajattelunsa edustaa kuitenkin laske(lmoi)vaa ajattelua (*rechnendes Denken*), kun taas mietiskelevä ajattelemineen (*besinnliches Denken*) on jotain, josta ollaan paossa.

Heideggerin mukaan on siis kaksi ajattelun lajia, toisaalta laskeva, laskelmoiva, toisaalta mietiskelevä, mieltä etsivä. Näiden käsitteiden yhteys kääntämiseen tulee selvemmäksi, kun tarkastelee sitä, miten Heidegger kuvaa niitä (ks. taulukko 1), ja miettii, millaisia analogisia ilmentymiä niillä tuntuisi olevan kääntämisen teoriassa ja käytännössä.

Taulukko 1. Kaksi ajattelun lajia (Heidegger 2005: 15–16).

LASKEVA AJATTELEMINEN	MIETISKELEVÄ AJATTELEMINEN
<ul style="list-style-type: none"> ▪ suunnitteleva ja tutkiva ajattelu ▪ laskelmointi muullakin kuin numeroilla ▪ mahdollisuudesta toiseen ryntääminen ▪ hiljentymättömyys 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ kaikessa vallitsevan mielen etsintä ▪ rauhallinen ote ▪ tarkka käsityö ▪ pitkä harjoitus

Laskevaa ajattelua Heidegger (mts. 15) kuvaa suunnittelevaksi ja tutkivaksi ajatteluksi: ”[K]un suunnittelemme, tutkimme ja touhuamme, laskemme aina annettujen seikkojen mukaisesti. Me asetamme nämä seikat määrättyä päämäärää varten määrätystä tarkoituksesta laskettuna. Me laskemme ennakolta määrättyyn lopputulokseen.” Tällainen katse tavoitteeseen kiinnitettynä toimiminen on funktionaalisuuden optimointia, aivan kuin käännettieteen *skopos*-teorian hengessä kirjoitettua. Tätä Heidegger-sitaattia voisi pitää yhtä lailla käänntösalan ohjelmanjulistuksena ja tulevaisuuden maksimina: näin **me** toimimme. Kuvauksista voimme aavistella myös sitä, millaisella ajattelulla käännettäisiin asiatekstejä ja millaisella kaunokirjallisuutta tai kummassa tukeuduttaisiin käänntösteknologiaan ja koneen jäljen siunaamiseen ja kummassa humanikäntäjään.

Seuraavassa on lisää laskevalle, päämääränsä tuntevalle ajattelulle ominaisia piirteitä. Laskevaa ajattelua luonnehtii kalkylointi, vieläpä silloinkin, kun ei varsinaisesti tehdä laskutoimituksia, sillä silloin lasketaan toiveilla ja mahdollisuuksilla. Tällä ajattelulla rynnätään mahdollisuudesta ja varmaan teknologiastakin toiseen, eikä hiljennyt koskaan minkään ääreen miettimään. (Mts. 15.) Samalla tavoin rauhottomasti toimii myös kilpailutusten ja projektien maailma, itse asiassa koko moderni 24/7-elämänpiiri. Teknologiset ratkaisut vaikuttavat näkemykseni mukaan muuttuvan liian helposti itseisarvoksi, ja niihin luottaminen esimerkiksi ohjelmien toimimattomuudesta huolimatta on mielestäni joskus vieläpä nurinkurista, mutta laskelmoivan ajattelun pohjalta silti ymmärrettävää asennoitumista.

Mietiskelevä ajattelemineen (mts. 15–16) puolestaan etsii ymmärtämistä kaikessa rauhassa. Se hakee kaikessa vallitsevaa mieltä. Tämä ajattelun laji on Heideggerin mukaan äärimmäistä tarkkuutta vaativaa käsityötä ja vaatii ponnistelua ja pitkäjälistä harjoitusta.

Sen tavaramerkkinä ei siis voi olla 2000-luvun vaatima nopeasti halvalla jotain laatua, eikä hektinen maailma ole sen valtapiiriä.

Kummallekin ajattelutavalle on paikkansa ja oikeutuksensa, ne ovat aika ajoin peräti välttämättömiä, Heidegger (mts. 15, 21–25) katsoo, mutta varoittaa samalla ajattelumme yksipuolistumisesta, niin että laskeva ajattelu ja samalla teknistyminen saa vallan. Vain ajattelemalla säilytämme erityisyytemme, Heidegger (mts. 25) painottaa. Tässä on toisuuden siemen, sillä jo nyt puhutaan siitä, miten ihmiset ovat alkaneet ulkoistaa muistiaan: on turha rasittaa aivojaan muistamisella, sitä varten on puhelin, tietokone, tarralaput ja navigointilaitteet. Asioiden muistinvaraista hallintaa ei enää arvosteta, kun verkko on tietoa täynnä. Jos uskomme, että kääntäminen on ajattelua – mitä muuta se voisi olla –, voimme kysyä, näkyykö Heideggerin ajattelun lajien kaksikko käänösalan keskusteluissa. Mielestäni näkyy ja näin erityisesti arvomuutoksissa, joissa ollaan vedenjakajalla.

6 Heideggerin tarjoama ratkaisu: *Silleen jättäminen (Gelassenheit)*

Heidegger (2005: 20–22, 24) käsitti teknologian uhaksi ja mahdollisuudeksi. Se voi orjuuttaa ja sokaista, mutta se on myös jotakin meille tarpeellista. Heidegger katsoi kuitenkin jo tuolloin, että teknologian valta tuntuu kasvaneen tahtomme ulkopuolelle, emmekä ole kuitenkaan valmistautuneet muutoksiin.

Heidegger (mts. 21) ei kuitenkaan jätä lukijaansa tyhjän päälle, vaan tarjoaa mahdollisuuden ja toivon: sen että on edelleenkin niitä, jotka pitävät mietiskelevän ajattelemisen toiminnassa ja ajattelevat eteenpäin ja – mitä Heidegger ei kuitenkaan sano mutta mikä on mielestäni erittäin keskeistä – ajattelevat loppuun asti. Teknologialle onkin voitava sanoa ”kyllä” ja ”ei”, yhdellä ja samalla kertaa. Tulee voida käyttää kaikkea tarjolla olevaa tekniikkaa, mutta samalla sen valtaan ei saa jättäytyä, siitä pitää voida päästää irti. Heidegger katsoo, että on sanottava **kyllä** tekniikan ”välttämättömälle käytölle” ja samalla **ei** siltä osin kuin tekninen maailma alkaa pyörittää elämäämme ja hävittää olemustamme. (Mts. 22–23.) Emme siis antaudu ajattelemattomasti virran vietäväksi, vaan aloitamme sivustakatsojan strategialla, annamme teknisen maailman tulla elämäämme, mutta samalla pidämme sen päättäväisesti siitä ulkona asettamalla rajat. Heideggerin (mp.) mukaan näin toimien jätämme tekniset objektit *silleen*. **Silleen jättäminen (Gelassenheit)** on Heideggerin myöhäisfilosofian ydinajatuksia. Kimmoke *olioiden silleen jättämisen* käsitteelle tuli mestari Eckhartilta (n. 1260–1327/1328), mutta se sai Heideggerilla toisen, ihmisen tahdosta riippumattoman ja ei-uskonnollisen tulkinnan.

Silleen jättäminen on toisaalta yksinkertaista ja tyyntä, toisaalta rohkeaa ja päättäväistä suhtautumista asioihin. Silleen jättäminen ei ole *sikseen* jättämistä, luopumista. Silleen jättäminen edustaa avoimen luonnollista, odottavaa tapaa kohdata sellaista, josta emme vielä tiedä, siis jonka mieli vielä kätkeytyy meiltä. (Mts. 23–25.) *Kyllä-ja-ei-assenne*, ”avoimuus salaisuudelle” (mts. 24), vie meidät mukaan, mutta samalla pitää meidät erossa. Silleen jättäminen on siis aikalisän ottamista (ja saamista) heideggerilaisittain. Tällainen aikalisä on varmasti ainoa järkevä valinta, kun emme vielä tunne ilmiöiden olemusta emmekä mahdollisia vaihtoehtoja ja niiden seurauksia, esimerkiksi edellä luvussa 2 esittelemieni uhkakuvien äärellä.

7 Teknologia paljastamisen haasteena ja mahdollisuutena

Voi kysyä, mitä **tekniikka** oli Heideggerin aikaan ja mitä **teknologia** onkaan meidän aikanamme. Ehkä Heidegger olikin käsityksissään vain nostalginen, mennyttä aikaa kaipaava, eikä hän ainakaan kirjoittanut tässä kääntämisestä. Heidegger vaikuttaa kyllä joka tapauksessa kaukonäköiseltä, ja hän kantoi selvästi huolta ihmiskunnan tulevaisuudesta ja pyrki osoittamaan, millaisella ajattelulla voi yrittää hallita tilannetta niin, ettei menetä asemaansa ja puhevaltaansa.

Silti yli 50 vuotta sitten Heidegger (2005: 24) otti esiin myös sen mahdollisuuden, että pelastumisen aika on jo mennyt, että vaara on voittanut. Lopuksi haluan esittää retorisen kysymyksen: onko vaara voittanut jo käännösälälläkin vai onko kääntämisen muuttuvassa ympäristössä toimivilla riittävää rohkeutta ja tyyneyttä? Kysymyksiä osalta Heidegger – ajattelija (vrt. Rée 2008: 497) – tosin toteaa (2007: 49; alkuperäinen kursivointi), että sen sijaan, että kysyttäisiin ”Mitä meidän pitäisi tehdä?”, onkin kysyttävä ”Miten meidän on ajateltava?” Mihin muuhun filosofi voisikaan kehottaa kuin ajatteluun ja sen voiman koetteluun!

Lähteet

Av-kääntäjien kysely opiskelijoille: Kielten ja kääntämisen opiskelijat kaipaavat lisää tietoa työelämästä. *Kääntäjä – Översättaren* 1/2012, 22–23. [Kyselyn tulosten analyysi ja yhteenveto: Elina Eskola. Lyhennelmä: Anna-Maija Ihander.]

Av-kääntäjät 2013. Opiskelijakyselyn tulokset. Saatavissa: <http://www.av-kaantajat.fi/opiskelijalle/opiskelijakyselyn-tulokset/> [viitattu 30.8.2013].

Chesterman, Andrew 2002. Semiotic modalities in translation causality. *Across Languages and Cultures* 3: 2, 145–158.

Gambier, Yves 2007. Audiovisuaalisen kääntämisen tutkimuksen suuntaviivoja. Teoksessa: Riitta Oittinen & Tiina Tuominen (toim.), *Olellaisen äärellä. Johdatus audiovisuaaliseen kääntämiseen*. Suom. Leena Salmi. Tampere: Tampere University Press, 73–115.

Gambier, Yves 2010. Translation strategies and tactics. Teoksessa: Yves Gambier & Luc van Doorslaer (eds.), *Handbook of Translation Studies*. Volume 1. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 412–418.

Hartama-Heinonen, Ritva 2013a [ilm.]. Interlingual, intersemiotic, and intersystemic paths of translation. *Inter. Acta Translatologica Helsingiensia* vol. 2. Ritva Hartama-Heinonen & Pirjo Kukkonen (eds.). Helsinki: Swedish Translation Studies, Nordica, University of Helsinki.

Hartama-Heinonen, Ritva 2013b. Symbols in Use: Philosophical Thought Translated and Retranslated. Esitelmä. The 9th International Imatra Symposium on Semiotics and

Translation (SemTra2013), held at the 28th International Summer School for Semiotic and Structural Studies, Imatra June 8–11, 2013.

Heidegger, Martin 2005. *Silleen jättäminen*. Suom. Reijo Kupiainen. Kolmas painos [julkaistu ensi kertaa 1991]. *niin & näin* -lehden filosofinen julkaisusarja 23°45. Tampere: Eurooppalaisen filosofian seura ry. [Saksankielinen alkuteos: *Gelassenheit*. 1959.]

Heidegger, Martin 2007. *Tekniikka ja käänne*. Suom. Vesa Jaaksi. *niin & näin* -lehden filosofinen julkaisusarja 23°45. Tampere: Eurooppalaisen filosofian seura ry. [Saksankielinen alkuteos: *Die Technik und die Kehre*. 1962.]

Jaaksi, Vesa 1994. Tekniikka ja olemisen paluu: suomentajan johdanto. *niin & näin* 2, 30.

Kajawa 2012a = Aaltonen, Rosa 2012. MTV Media myi käännöstoimintansa: Avkääntäjät pelkäävät palkkiotason romahdusta. *Kajawa* 3/2012, 7.

Kajawa 2012b = Hekkanen, Raila 2012. Kääntäjienpäivän keskiössä käänösalan tulevaisuus. *Kajawa* 3/2012, 4–6.

Kajawa 2012c = Seikkula, Suvi 2012. Mikä maksaa? *Kajawa* 3/2012, 10–11.

Kajawa 2013 = Heikkilä, Tuija 2013. Käänösala murroksessa [KAJ:n uuden puheenjohtajan Hanna Bomanin haastattelu]. *Kajawa* 1/2013, 4–6.

Koskinen, Kaisa 2013. Johdanto: Tampere translationaalisenä tilana. Teoksessa: Kaisa Koskinen (toim.), *Tulkattu Tampere*. Tampere: Tampere University Press, 11–29.

Kääntäjä 2011 = Lammi, Kirsi ym. 2011. Kuulumisia siltojen kupeesta. Maailman-kongressi San Franciscossa 1.–4.8.2011. *Kääntäjä – Översättaren* 4/2011, 8–12.

Kääntäjä 2012a = Hautamäki, Marika 2012. Käänösmuistiohjelmien käyttäjätyytyväisyys syksyllä 2010. *Kääntäjä – Översättaren* 3/2012, 24–25.

Kääntäjä 2012b = Hekkanen, Raila 2012. Tuotantoverkoston pauloissa. *Kääntäjä – Översättaren* 3/2012, 16.

Kääntäjä 2012c = Koskinen, Kaisa 2012. Translatorista toimintaa etsimässä. *Kääntäjä – Översättaren* 3/2012, 17.

Kääntäjä 2012d = Ruokonen, Minna 2012. (Ali)arvostettu kääntäjä: kuka, missä ja miksi? *Kääntäjä – Översättaren* 3/2012, 14–15.

Kääntäjä 2013 = Aaltonen, Rosa 2013. Tosiasioita työtaistelusta. *Kääntäjä – Översättaren* 1/2013, 4–5.

Mattila, Pertti 2012. Kersti Juva keksi Järin Möyremän. *Kouvolan Sanomat* 12.12.2012, 12.

Palumbo, Giuseppe 2009. *Key Terms in Translation Studies*. London & New York: Continuum.

Pym, Anthony 1998. *Method in Translation History*. Manchester, UK: St. Jerome Publishing.

Pym, Anthony 2010. *Exploring Translation Theories*. London & New York: Routledge.

Rée, Jonathan [1998] 2008. Heidegger. Historia ja totuus *Olemisessa ja ajassa*. Suom. Hannu Sivenius. [Ilm. erillisenä niteenä 2000.] Teoksessa: Ray Monk & Frederic Raphael (toim.), *Suuret filosofit II*. Helsinki: Otava, 493–564.

Sintonen, Kirsti 2013. Oppiminen alkaa yhteisössä [Haastateltavana Helsingin yliopiston Opettajien akatemian perustajajäseniin kuuluva Riitta Jyrhämä]. *Acatiimi* 2/2013, 22–27.

Snell-Hornby, Mary 2006. *The Turns of Translation Studies. New paradigms or shifting viewpoints?* Benjamins Translation Library 66. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.

Venuti, Lawrence 2013. *Translation Changes Everything. Theory and Practice*. London & New York: Routledge.